

Anton Jansson

Kerstin Anér och efterkrigstidens kristna humanister

Anton Jansson skriver här om Kerstin Anér. Studien av Anér ingår i ett forskningsprojekt på Historiska institutionen vid Lunds universitet. I projektet "Humaniora i rörelse" undersöker en grupp forskare - där Anton Jansson ingår - vilken roll kunskapsområdet humaniora spelade i offentligheten under svensk efterkrigstid, främst 1960- och 70-talen. Jansson ansvarar där för en studie om den kristna deloffentligheten, som delvis bars upp av humanister som Kerstin Anér.

”**M**an talar idag om Kerstin Anér” stod det i *Aftonbladet* den 1 december 1978. Det var förvisso inte ovanligt – det talades om Kerstin Anér titt som tätt. Men just då var det av en alldeles särskild anledning. Ingmar Ström hade nått pensionsåldern och skulle kliva av från biskopsstolen i Stockholms stift. Bland kandidaterna att efterträda honom fanns den då 58-åriga Anér. Den stora uppmärksamheten kom sig av att hon skulle kunna bli – som *Svenska Dagbladet* (19/1 1979) uttryckte det – ”kristenhetens första kvinnliga biskop”. Anér var beredd att acceptera posten, och menade att det var för en sak större än henne själv. I en stort uppslagen intervju i *Dagen* (24/1 1979) sade hon:

Eftersom det någon gång bör bli en kvinnlig biskop i Sverige för att visa att jämlikheten hör hemma även i kyrkan, att det i själva verket hör ihop med evangeliet, skulle jag kunna tänka mig att ställa upp i biskopsvalet om andra tycker att det kunde vara tänkvärt och lämpligt.

Kvinnosak och evangelium är så tätt hopflätade att de inte går att skiljas åt, uttryckte sig Anér vidare på ett karaktäristiskt vis: bestämt och till synes radikalt, men samtidigt sakligt, närmast prosaiskt. Hennes nära vän, akademiledamoten Gunnel Vallquist kallade henne stoisk. När *Expressen* senare (23/2 1979) skrev om de ”hatbrev” Anér mottagit i samband

med biskopsvalet menade hon att det inte var så farligt – hon kände många kvinnliga präster som varit med om värre. När reportern undrade om hon var besviken över att till slut inte ha blivit vald replikerade hon: ”Jag svarar aldrig på dumma frågor. Jag har skäppan full med jobb.”

Det hade hon onekligen. Det talades ofta om Anér, för hon var synnerligen aktiv och befann sig i många sammanhang. Om man studerar efterkrigstidens svenska kulturella och politiska offentlighet så är chansen stor att man stöter på henne. När biskopsvalet var på tapeten hade hon nyss blivit ordförande i Rädna Barnen och samtidigt var hon inte bara riksdagsledamot, utan också andra vice ordförande för Folkpartiet. Efter att Anér gått bort 1991 menade den dåvarande partiledaren Bengt Westerberg att hon var en föregångare inom många områden. På 1970-talet var hon inte minst engagerad i frågor som rörde sig i gränslandet mellan etik och naturvetenskap: bioteknik, datorisering, kärnkraft och miljöfrågor var ämnen kring vilka hon gjorde avtryck i debatt och politik. Därtill var hon ansvarig statssekreterare för det i tiden viktiga området framtidsstudier.

Kristen humanist

Kerstin Anér var politiker, men hade ingen egentlig politisk karriär innan hon blev riksdagskvinna. Trots sitt engagemang i vetenskapliga frågor var hon inte naturvetare. Och trots

biskopskandidaturen var hon inte heller präst eller teologiskt utbildad, även om hon då och då predikade och talade i kyrkor. Den bästa grundläggande etiketten för Anér var istället att hon var humanist, kristen humanist.

Även detta kan dock sägas med något av en brasklapp, inte minst som uttrycket ”humanist” är mångtydigt. En humanist kan sägas vara någon som bekänner sig till humanismen, men vad denna består av är undflyende. Humanismen kan vara ett bildningsbegrepp, som handlar om ett försvar av en traditionell kultursyn, med fokus på den västliga kanon och där antiken och renässansen antar en särskilt viktig position. Humanismen kan också vara ett mer politiskt begrepp, som handlar om människovärde och att ställa människan i centrum.

Idag uppfattas humanismen ofta som likställd med den sekulära humanism som förbundet Humanisterna står för, men under 1900-talet var den kristna humanismen stark. Inte minst företrädde den av det 1937 bildade Förbundet för Kristen Humanism (idag sammanslaget med Förbundet för Kristet Samhällsliv till Förbundet Kristen Humanism), vari en vurm för klassisk bildning och ett engagemang för människovärdet ofta kombinerades inom ett kristet ramverk. Här var Anér länge verksam. Men det var inte helt självklart – när hon 1956 först ombads skriva i förbundets årsbok av den frikyrklige tidningsmannen

och litteraturkritikern Erik Hjalmar Linder svarade hon tvekande: kristen humanism var inte ett begrepp som sade henne något väsentligt, menade hon, det var inte ett ”honnörsord” för henne. Förmodligen var detta en generationsfråga, där den yngre Anér

satte hon att utveckla sitt eget skriftställarskap.

Anér verkade både på kristna och sekulära arenor och var på många sätt en brobyggare mellan dessa. Tvärt emot vad man kanske föreställer sig idag gick det att diskutera

maniora, via Sveriges Radio (där han startade Tidsspegel med den ovan nämnde Linder) till en topposition i Folkpartiet. Hade Anér blivit biskop hade hon blivit den första kvinnliga, men inte den första icke-teologen: Stockholms stifts förste biskop, kyrkoledaren och ungkyrkomannen Manfred Björkquist, som var med och startade Förbundet för Kristen Humanism, hade under sin tid i Uppsala faktiskt inte studerat teologi utan humaniora: filosofi och pedagogik.

Utifrån Anérs levnadsbana och vägval kan man också ge en bredare bild av efterkrigstidens offentlighet och kristenhet. För något som möjliggjorde Anérs myckna aktivitet var också att hon hade flera sammanhang och starka nätverk, särskilt inom vad vi kan kalla för en kristen deloffentlighet. Vid sidan om den bredare kulturella och politiska offentligheten fanns en dynamisk kristen sådan under efterkrigstiden, med sina egna arenor och aktörer. Kristna tidningar och tidskrifter fanns många, med upplagor som skulle göra dagens publicister avundsjuka. Kristna förlag hade under 1960-talet en storhetsperiod. En storhetsperiod från tidigt 1960-tal hade även kulturtidskriften *Vår Lösen*, vars då nya redaktör Anne-Marie Thunberg kom att ha den posten i närmre 40 år. *Vår Lösen* redigerades från Sigtuna, vilket även den ovan nämnda *Årsbok för kristen humanism* länge gjorde. Under en lång period var Eric Lilliehöök, bibliotekarie på Sigtunastiftelsen, redaktör för denna.

”Den bästa grundläggande etiketten för Anér var istället att hon var humanist, kristen humanist.”

upplevde humanismen som högtravande eller kanske till och med lite nattstånd. Men skrev, det gjorde hon trots allt. Och samma år, 1956, blev hon också invald i förbundets styrelse – en position som hon innehade till tidigt 1970-tal.

Humanist var Anér dock definitivt i en annan bemärkelse. För adjektivet ”humanist” betecknar inte bara någon som bekänner sig till humanismen, utan också den som tillhör kunskapsområdet humaniora. Och det var där Anér hade sin vetenskapliga bakgrund. 1948 hade hon disputerat i litteraturhistoria vid Göteborgs högskola, och i den bemärkelsen var Anér alltså otvetydigt humanist. Filosofie doktor Anér kom inte att göra någon akademisk karriär efter disputationen, men den humanistiska kunskapsbasen förblev en tydlig linje genom hennes karriär i offentligheten.

Anérs första text i *Årsbok för kristen humanism* behandlade fyra nya böcker om kvinnliga författare: Edith Södergran, Selma Lagerlöf, Fredrika Bremer och Heliga Birgitta. När hon publicerade den 1956 hade hon redan hunnit vara verksam som skribent i den i tiden viktiga tidskriften *Bonniers litterära magasin* och i någon mån i kvinnotidskriften *Idun*. Samma år värvades hon till Sveriges Radio där hon länge var producent, inte minst aktiv med det profilerade kulturprogrammet Tidsspegel. Parallellt fort-

kristna ämnen även i den större sekulära offentligheten under det modernistiska 1960-talet – och Anér var en pådrivare härvidlag. Ett exempel: Anér var orienterad mot den engelskspråkiga världen och kan räknas som en viktig introduktör av amerikansk sekulariseringsteologi i Sverige. På baksidan av den svenska utgåvan av Harvey Cox inflytelserika bok *Har Gud skapat tätorten?* (*The Secular City*) finns ett citat av just Anér. Innan boken ens kommit ut på svenska omtalade hon denna i radions Tidsspegel. Samtidigt skrev hon längre om boken i den kristna tidskriften *Vår Lösen* och det är därifrån det tidstypiska citatet på bokens baksida kommer, om att Cox inte är ”någon förskansad akademisk teolog utan en man som vill få något gjort, Kennedy-style.”

Fick saker gjorda

Anér själv fick saker gjorda, hon var imponerande aktiv och kan framstå som en ovanlig karaktär. Men givetvis fanns det en bakgrund och flera sammanhang som gjorde att hon kunde ha den karriär hon hade. Anér kom från etablissemang: hennes far var mångmiljonären Josef Anér, grundare av EPA-varuhuset. Radiovana hade hon sedan barnsben då hon och hennes bror Sven regelbundet var med i Sven Jerrings Barnens brevlåda. Manliga föregångare fanns som haft liknande karriärutveckling. Gunnar Helén gick från en doktorstitel i hu-

Sigtuna stiftelsen

Just Sigtunastiftelsen är också en avgörande nod i de kretsar som Anér rörde sig i. Grundad 1917 som en ”borg” för ungkyrkorörelsen hade den fått ett par skjutsar i offentligheten. När man på stiftelsen i mitten av 1930-talet startade en regelbundet återkommande diktarkonferens och började dela ut stipendier till författare blev den en institution i det litterära Sverige, vilket bland andra Ylva Eggehorn har skrivit om. Från tidig efterkrigstid utvecklades stiftelsens

roll som mötesplats än mer, då prästen Olov Hartman anställdes som direktor och ansvarig för konferensverksamheten.

Det är förstås en roll som Sigtunastiftelsen har än idag, men den var som intensivast under 1960-talet, då den var starkt sammankopplad med tidskrifterna *Vår Lösen*, mer inriktad på kultur, politik och kyrkligt liv, och *Årsbok för kristen humanism*, mer akademisk eller intellektuell. Nu ordnades på stiftelsen regelbundet konferenser om inte bara rent kyrkliga frågor utan om kultur och humaniora, som omtalades inte bara i de

”egna” tidskrifterna utan också ofta i de stora svenska dagstidningarna. Här deltog många från det kyrkliga etablissemanget, men också frikyrkomän som Erik Hjalmar Linder, katoliker som Gunnel Vallquist och icke-troende men i tiden berömda intellektuella som Lars Gustafsson och Karl Vennberg. Viktigt var här en öppenhet utåt – både Hartman, Linder och Thunberg sökte en dialog med ”världen”, med det bredare samhället och kultursamtalet i stort. Humaniora spelade härvidlag en viktig roll som kunskapsområde; i litteraturen, filosofin och idéhistorien fanns ex-

istentiella teman man kunde närma sig från både kristet och sekulärt perspektiv.

Anér var inte lika ofta på Sigtunastiftelsen som andra kristna humanister som Linder, Vallquist eller filosofen Alf Ahlberg och hon tillhörde inte den innersta kärnan av ”kretsen kring *Vår Lösen*” som nätverket med Olov Hartman och Anne-Marie Thunberg i centrum benämndes. Men även Anér var på Sigtunastiftelsen emellanåt och var högt aktad av de andra i de här kretsarna. Hartman kallar henne i sina memoarer för en av landets bästa predikanter. Inte minst var de nämnda tidskrifterna viktiga för Anér och hon för dem: hon tillhörde de absolut flitigaste skribenterna i såväl *Vår Lösen* som *Årsbok för kristen humanism*.

Här skrev hon om allt möjligt. Men trots sin bredd finns det förstås vissa teman som sticker ut i hennes författarskap. Familje- och kvinnofrågor, miljöfrågor, etiska perspektiv på vetenskapens hot och möjligheter, men också klassiska kultur- och litteraturvetenskapliga ämnen. Även under hennes senare politiska karriär kunde det dyka upp långa texter om Racine, Ingmar Bergman eller 1600-talpoeten Georg Stiernhielm av Anér på dagspressens kultursidor. Härtill kom också ett författande i mer traditionellt kristna genrer. Hon gav regelbundet ut bibelstudie- och böneböcker, som *Guds ord och dagens nyheter* (1969), *Gud nu: Kerstin Anér läser Bibeln* (1974), *Gud här: en politikers bönebok* (1977) och *Guds ord i tiden* (1981).

Förutom detta var Anér också psalmförfattare, representerad med två psalmtexter i *Den Svenska Psalmboken* 1986. En av dem, psalm 27: *Du är större än mitt hjärta*, skrev hon redan som student 1946 och texten vittnar nog om att det fanns en kontinuitet i de ämnen som upptog Anér allt sedan unga år. Psalmerna innehåller raderna: ”du som har i dina händer Vintergatans hemlighet/du som skapade atomerna, du som sprängde solens skal” och är skriven utifrån en erfarenhet av atomkraftens potentiellt destruk-

Kerstin Anér under ett möte mot kärnvapenkapprustning

tiva verkan, demonstrerad i Hiroshima året innan. I andra versen talas utifrån Jes 66:13 att Gud är ”nära som en mor”. Det kvinnliga perspektivet finns även med i psalm 292 där det sjungs ”dig vill vi tjäna som döttrar och söner”.

Kvinnligt perspektiv ja. Visst var även Förbundet för Kristen Humanism, *Vår Lösen* och sammankomsterna på Sigtunastiftelsen under Anérs tid dominerade av män. Men i de kretsarna deltog ändå jämförelsevis många kvinnor tidigt. Det gällde inte i hela den svenska kristenheten, och sannerligen inte heller i samhället i övrigt. Förutom Anér, Vallquist och Thunberg kan Essie och Margit Sahlin, Birgitta Trotzig och Monica Boëthius nämnas som personer som skrev i tidskrifter eller deltog aktivt i konferenser. Humaniora som kunskapsområde spelade nog roll här. Idéhistoriker har pekat på hur humaniora som fält genomgick en ”feminisering” under efterkrigstiden: fler kvinnor sökte sig till humaniora och det blev mer feminint konnoterat. Det innebar också att det var lättare för kvinnor än tidigare att framträda som auktoriteter inom ämnen som litteraturhistoria och språk.

Anér navigerade i detta skickligt. Med starka kristna nätverk som backade upp intellektuella som Anér att vara verksamma även i den större offentligheten, med ökande acceptans för kvinnor i viktiga samhällsroller och med lägre trösklar mellan kulturellt och politiskt liv än idag, skapades hennes karriär. Biskop blev hon till slut inte, ämbetet gick 1979 till Lars Carlzon. Men att hon – en kvinnlig litteraturvetare – på allvar kom på tal, säger något om hur stark den humanioradoftande delen av den kristna offentligheten var under perioden.

Historien handlar om överensstämmelser och förskjutningar, har idéhistorikern Gunnar Broberg uttryckt det. Det är nu 30 år sedan Anér gick bort och närmre ett halvt sekel sedan hon var som mest aktiv. Det är ett nära förflutet, men ändå ett förflutet och genom att spegla oss i det kan vi få syn på vår egen tid.

Vissa av de arenor Anér verkade på finns kvar i liknande form, vissa är borta. På vissa sätt är samtal som förs i den kristna offentligheten liknande, på andra har de förskjutits och ser annorlunda ut. Kvinnor har i offentligheten och kyrkan en mer etablerad plats idag, men hatbreven har inte slutat komma. Det finns färre kristna bokförlag och tidningar idag, den digitaliserade samtiden har inneburit en utmaning för all tryckmedia, men den kristna deloffentligheten är ändå levande.

Religionen har till och med ”kommit tillbaka” har det sagts under 2000-talet. Därmed kanske kristna intellektuella och debattörer har bättre möjlighet än tidigare att ta plats i det offentliga samtalet? Samtidigt kan man fråga sig om religionen någonsin var borta. Anérs och andras myckna aktivitet och tydliga kristna perspektiv i debatten under det moderna folkhemsprojektet talar kanske emot det.

ANTON JANSSON

Fil dr, idé- och lärdoms historia, forskare vid Historiska institutionen, Lunds universitet, samt Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet.

Noter

Fram tills den boken publiceras finns att läsa om de ämnen som här berörs i:

Eggehorn, Ylva. *Hamn för rebeller och änkenåder: Sigtunastiftelsen och författarna*. Örebro: Libris, 2015.

Hansson, Lars. ”Kerstin Anér”, i *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*, 2020. <https://skbl.se/sv/artikel/KerstinAner0>

Jansson, Anton. ”The City, the Church, and the 1960s: On Secularization Theory and the Swedish Translation of Harvey Cox’s *the Secular City*”, i Östling, Olsen & Heidenblad (red.), *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia: Actors, Arenas, and Aspirations*. Abingdon: Routledge, 2020.

Jansson, Anton. ”Humanioras roll i 60-talets livaktiga kristna offentlighet”, i Respons, nr. 3, 2020. <http://tidskriften-respons.se/artikel/humanioras-roll-i-60-talets-livaktiga-kristna-offentlighet/>

Linder, Nina. ”Tre kvinnliga journalister, tre kvinnoarkiv – Synnöve Bellander, Kerstin Anér och Märta Laval,” i *EB-nytt* 2006.

Sjöström, Lennart (red.). *Anne-Marie Thunberg: Samhälls- och kulturdebatt under 1900-talets andra hälft*. Skellefteå: Artos, 2015.

Östling, Johan. ”Folkbildaren som försvann”, *Anekdot: Det digitala bildningsmagasinet*, 2020. <https://anekdot.se/essa/folkbildaren-som-forsvann/>

Studien av Anér ingår i ett forskningsprojekt på Historiska institutionen vid Lunds universitet. I projektet ”Humaniora i rörelse” undersöker Anton Jansson, Johan Östling och Ragni Svensson vilken roll kunskapsområdet humaniora spelade i offentligheten under

svensk efterkrigstid, främst 1960- och 70-talen. Jansson ansvarar där för en studie om den kristna deloffentligheten, som delvis bars upp av humanister som Kerstin Anér. Projektet huvudsakliga resultat blir en bok som publiceras 2022 på Makadam förlag.